

ARHITEKTI AUTORIOIGUSE MEELESPEA

Kes on autor?

Autoriks on alati füüsiline isik/inimene, kes on teose loonud. Juriidiline isik (arhitektibüroo) ei saa olla teose looja/autor, küll aga saavad talle kuuluda varalised autoriõigused, kui autor on need arhitektibüroole üle andnud.

Millal autoriõigused teosele tekivad?

Autoriõigused tekivad teose loomisega. Teos ei pea olema avalikustatud ega lõpetatud selleks, et teos oleks autoriõigustega kaitstud. Oma teost ei pea ka kuskil registreerima. Piisab sellest, kui teose loomisega pihta hakata, anda oma idee materiaalne vorm ning teos ongi autoriõigustega kaitstud ja teose autoril tekivad teose suhtes autoriõigused. Autoriõigustega on kaitstud nii eskiisid, kõik projekti etapid, seletuskirjad, joonistused, maketid jne. Samuti on autoriõigustega kaitstud teose osad ja lõpetamata teosed.

Mis autoriõigused on arhitektil?

Arhitektil tekivad teose või teose osa loomisega varalised ja isiklikud autoriõigused.

Varalised autoriõigused on võõrandatavad ja seaduse kohaselt lähevad need töösuhtes automaatselt üle tööandjale, kui autorile on töö eest tasutud. Töösuhteks ei loeta mitte ainult töölepingu alusel töötamist, vaid sisuliselt igasugust teose loomist, mille eest autor saab tasu. Seega, kui arhitekt loob projekti mõne arhitektibüroo või tellija tellimusel ja saab selle eest tasu, siis loetakse, et arhitekti varalised õigused on automaatselt üle läinud arhitektibüroole või tellijale. Lepingus on aga võimalik kokku leppida, et varalised õigused jäävad siiski arhitektile, aga selle kohta tuleks vormistada kirjalik kokkulepe. Varalisteks autoriõigusteks on näiteks õigus teost levitada (panna mõni projekt internetti üles või eksponeerida seda avalikult), õigus teha teosest koopiaid (arhitektuuriteose puhul on see õigus piiratud ning teost ei tohi keegi endale isiklikuks otstarbeks kopeerida), õigus teostada arhitektuurneprojekt.

Isiklikud autoriõigused on autorist lahutamatud ja ei ole üle antavad. Need õigused jäävad alati autorile, kui autor ei ole just ise kokku leppinud, et annab nõusoleku oma isiklike autoriõiguste kasutamiseks. Isiklikud autoriõigused ei lähe kunagi automaatselt tööandjale või tellijale üle, vaid selles tuleb alati eraldi arhitektiga kokku leppida. Isiklikust autoriõiguseks on näiteks õigus olla nimetatud teose autorina, õigus otsustada, millal teos on valmis, õigus teost muuta ja õigus teosele lisada lisasid (näiteks juurdeehitused). Arhitekti jaoks on isiklikud õigused väga olulised, sest tagavad arhitektile võimaluse juba oma alustatud teos lõpetada, sest keegi teine ei tohi arhitekti poolt loodud teost ise muutma hakata. Samuti annavad isiklikud autoriõigused arhitektile õiguse hiljem on teost ise muuta või täiendada, see tähendab seda, et kui näiteks tellija soovib juba valmisolevat teost muuta või teha sellele juurdeehitusi, siis tuleb selleks pöörduda algse arhitekti poole, sest vaid temal on see õigus.

Isiklike õiguste osas on arhitektil ja tööandjal ja/või tellijal võimalik kokku leppida, et arhitekt annab nõusoleku kindlate muudatuste/juurdeehituste tegemiseks või lubab

muudatusi/juurdeehitusi teha kolmandal isikul. Selline kokkulepe tuleb aga alati eraldi kirjalikult sõlmida, sest automaatselt isiklikud autoriõigused üle ei lähe.

Oluline on teada, et tasu võib küsida nii varaliste autoriõiguste, kui ka isiklike autoriõiguste kasutamise eest.

Mis saab siis, kui teosel on mitu autorit?

Kui teose loomisel osaleb mitu autorit, siis on tegemist ühisautorsusega. See tähendab seda, et kõik isikud, kes on teose loomisel osalenud ja sellesse intellektuaalselt panustanud, on teose autoriteks. Kui teos valmis kõigi autorite määratlemata panuse tulemusel, ühisloominguna, ja teost ei ole iga autori loomingu järgi võimalik osadeks jagada, siis on kõik teose autorid ühisautorid. Kui teose on loonud mitu autorit, aga nende loodud teoseid on võimalik kasutada ka eraldiseisvalt, siis on tegemist kaasautoritega.

Autoritel on võimalik omavahel kokku leppida, kuidas nad oma õigusi teose suhtes kasutavad. Näiteks võivad autorid kokku leppida, et autoriõigusi teostab nende hulgast üks konkreetne arhitekt või arhitektibüroo, kes sõlmib teose kasutamise lepinguid jms, aga tasu teose kasutamise eest jagatakse kõigi autorite vahel võrdselt. Konsensuslikult on ühisautoritel võimalik kokku leppida, kas, kes ja mis viisil nende ühiseid õigusi teostab või otsustada, et autoriõigusi teosele teostatakse ühiselt. Selline kokkulepe on mõistlik sõlmida juba teose loomisel, et hoida ära hilisemad vaidlused.

Kui aga arhitektid loovad teose ühisloominguna ühe arhitektibüroo all tööd tehes, siis on võimalik ka kokku leppida selles, et kõik varalised autoriõigused teosele annavad arhitektid üle arhitektibüroole ning tasu osas lepivad kokku, kas autorid jagavad tasu võrdselt või määravad kindlaks iga autori osa tasust. Siinjuures on oluline teada, et varalised autoriõigused lähevad töösuhte korral automaatselt üle tööandjale, näiteks arhitektibüroole, aga isiklikud õigused jäävad autorile. Arhitektile on aga isiklikud õigused väga olulised, sest isiklikud autoriõigused annavad teose autorile õiguse otsustada, kes ja mis viisil tema teost muudab või sellele lisasid lisab. Isiklike õiguste teostamine võib osutuda problemaatiliseks, kui teosel on mitmeid ühisautoreid, kel kõigil on oma visioonid. Seega oleks mõistlik juba teose loomise algstaadiumis sõlmida kõigi autorite vahel kokkulepe, kuidas teost edasi kasutatakse ja kes autorite endi vahel otsustab teose muutmise ja teosele lisade lisamise.

Järgnevalt mõned võimalikud näited sõnastuse kohta:

- *Teose X ühisautoriteks on arhitektid A, B ja C, kes on kokku leppinud, et teostavad autoriõigusi ühiselt ning jagavad teose kasutamisest saadava tulu autorite vahel võrdselt.*
- *Teose X ühisautoriteks on arhitektid A ja B, kes on üle andnud oma varalised õigused teosele arhitektibüroole Y. Isiklikud õigused teosele kuuluvad ka pärast varaliste õiguste üleandmist arhitektidele A ja B, kes teostavad isiklike autoriõigusi ühiselt.*
- *Teose X ühisautoriteks on arhitektid A, B ja C, kes on kokku leppinud, et autoriõigusi teosele teostab arhitekt C. Tulu teose kasutamise eest jagatakse arhitektide vahel järgmiselt: arhitekt A 25%, arhitekt B 25% ja arhitekt C 50%.*

- *Teose ühsiautoriteks on arhitektid A, B ja C. Arhitekt B loovutab oma varalised autoriõigused teosele arhitektidele A ja C. Arhitekt B annab arhitektidele A ja C nõusoleku teha teoses muudatusi ja lisada sellele lisanid, kas arhitektide A ja C enda poolt või nende poolt määratud kolmandate isikute poolt. Teose autoritena nimetatakse arhitekte A ja C või nende poolt määratud muud isikud.*

Eeltoodud näited on näitlikud ning arhitektidel on õigus omavahel muul viisil kokku leppida. Kõik sõltub kokkuleppesest.

Mis siis, kui keegi kolmas tahab arhitekti loodud teost muuta?

Õigus teost muuta või teosele lisada lisanid (teha näiteks juurdeehitus) on arhitekti isiklik autoriõigus. Oluline on mõista, et isiklik autoriõigus on arhitektis lahutamatu ja see ei ole võõrandatav. Seega on isikliku õiguse teostamine (teose muutmise või sellele lisade lisamine) alati algse autoriga kokkuleppe küsimus. Eestis kehtib lepinguvabaduse põhimõte, mis ühtlasi tähendab ka seda, et arhitektil ei ole kohustust kirjutada alla tellija poolt temale ette antud lepingule, vaid ka arhitektil on õigus osaleda lepingu tingimuste läbirääkimises ja nõuda, et leping oleks tasakaalus ning arhitekti õigused kaitstud. Tihti soovivad tellijad igaks juhuks saada ka arhitekti isiklike õigusi, et luua endale võimalus hiljem arhitekt kõrvale heita ja võtta keegi kolmas, kes teeb algse arhitekti poolt loodud teose lõpuni palju odavamalt. Tegelikult on aga teose autor ainus, kes oskab oma teose parimal viisil lõpuni viia või seda hiljem ümber kujundada, kui tellija soovid on muutunud ning on tekkinud vajadus algset teost muuta. Seega on arhitektil mõistlik jätta isiklikud autoriõigused teosele endale ja leppida tellijaga lepingus kokku näiteks alljärgnevalt:

- *Varalised autoriõigused teosele lähevad üle tellijale pärast töö eest tasumist. Isiklikud autoriõigused jäävad teose autorile.*
- *Varalised autoriõigused teosele lähevad üle tellijale pärast töö eest tasumist. Isiklikud autoriõigused jäävad teose autorile. Kõik muudatused teoses tehakse arhitekti eelneva kirjaliku nõusoleku alusel.*
- *Varalised autoriõigused teosele lähevad üle tellijale pärast töö eest tasumist. Isiklikud autoriõigused jäävad teose autorile. Tellijal on õigus teha teoses mõistlikke ja vajalikke muudatusi. Mõistlikud ja vajalikud on tehnilist laadi muudatused, mis ei muuda teose arhitektuurset lahendust ja välisilmet. Teose autor ei saa keelata teoses mõistlike ja vajalike muudatuste tegemist. Kõik muud muudatused või lisanid teosele tohib tellija teha autori eelneva kirjaliku nõusoleku alusel.*

Loomulikult on arhitektil võimalik anda nõusolek, et keegi kolmas muudab, täiendab ja/või lisab tema teosele lisanid. Sellise kokkuleppe sõlmimisel oleks siiski arhitektil oluline mõista, et nii kokku leppides ei pruugi ta ise saada võimalust luua oma teos lõpuni või ise hiljem otsustada, kuidas tema valmis teost muudetakse. Isiklike õiguste kasutusse andmisel oleks mõistlik leppida kokku konkreetselt selles, mis muudatusi, täiendusi ja/või lisanid, mis tingimustel teha tohib. Näiteks on täiesti mõistetav, et juhul kui arhitektibüroo läheb pankrotti või ilmneb, et arhitekt on suutmatu oma tööd tegema, siis on tellijal õigus lasta kellelgi kolmandal teos lõpetada või seda muuta. Selliseks puhuks võib leppida kokku järgnevalt:

- *Juhul kui arhitektibüroo läheb pankrotti ja/või ilmneb, et autor on suutmatu oma tööd täitma, siis on tellijal õigus anda töö täitmiseks kolmandale isikule ning sellisel juhul on tellijal õigus tellida vastavad töö edasiarendused, muudatused, täiendused ja/või lisad kolmandalt isikult.*

Kokkuvõttes, arhitektil tekivad autoriõigused teose loomisega, autoriõigused tekivad ka teose osadele ja lõpetamata teosele. Autoriõiguste tekkimiseks ei pea oma teost registreerima. Oluline on mõista, et ainult autoril on õigus otsustada, kes ja mis viisil tema teost kasutab ja/või seda muudab. Autoril on õigus nõuda oma teose kasutamise eest tasu. Samuti on autoril õigus seista oma õiguste eest ja nõuda, et leping autoriga sisaldaks ka autori jaoks vajalikke kokkuleppeid ning tagaks, et autor saaks luua tervikteose ning hiljem otsustada, kuidas tema valmisteost muudetakse või milliseid juurdeehitusi sellele tehakse.

Koostas Eeva Mägi, juuni 2018.a.